

AHLÂKLİ OLMAK VE
İNSANIN ESENLİĞİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER
İslam İktisadına Bir Katkı

Syed Nawab Haider Naqvi

iktisat
yayınları

İktisat Yayınları – 28
İktisat Düşüncesi Dizisi – 7

Syed Nawab Haider Naqvi, *Ahlâklı Olmak ve*
İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler: İslam İktisadına Bir Katkı

Çeviren: Miraç Çeven
Çeviri Editörü: Serap Umut
Yayıma Hazırlayan: Merve Akkuş Güvendi
Musahhih: Muhammed Aydın
Tasarım: Seyfullah Bayram

Çeviriye Temel Alınan Metin:
Naqvi, S.N.H. (2003). *Perspectives on morality and human well-being:
Contribution to Islamic economics*,
Leicester, UK: The Islamic Foundation

Baskı: : Baskı: Osmanlı Mücellit Matbaacılık- Sertifika No: 29041
Plastikçiler Sitesi 1536 Sokak No.: 40 Yenimahalle / ANKARA
1. Baskı: İstanbul, Ocak 2019
ISBN: 978-605-81250-7-0

© İktisat Yayınları, 2019
Bütün yayım hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar
dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.
Güleryüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul
Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10

www.iktisatyayinlari.com
İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadı Araştırma Merkezi'nin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Naqvi, Syed Nawab Haider.
Ahlâklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler: İslam İktisadına Bir Katkı
1. Baskı, xxxvi + 268 s., 13.5 x 21 cm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN-978-605-81250-7-0
1. Ahlâk 2. Esenlik 3. İslam iktisadı

**AHLÂKLI OLMAK VE
İNSANIN ESENLIĞİ
ÜZERİNE GÖRÜŞLER**
İslam İktisadına Bir Katkı

Syed Nawab Haider Naqvi

Çeviren
Miraç Çeven

iktisat
yayınları

İktisat Düşüncesi Dizisi

Bu dizide, iktisadi düşünce ile ilgili tarihsel ve güncel eserlere yer verilmektedir. Dizide iktisat düşüncesinin geniş ilgi alanında dinler, medeniyetler, isimler, ekoller, kuramlar ile ilgili detaylı incelemeler ve karşılaştırmalı çalışmalara yer verilecektir

Dizideki Diğer Kitaplar

S.M. Hasanuzzaman, *İslam İktisadının Fıkhi İlkeleri*

Zafar Iqbal, *Adalet: İslami ve Batılı Perspektifler*

Hamdi Çilingir, *Vakıfta Amaç: Hanefti Vakıf Hukuku Çerçevesinde Bir İnceleme*

M. Akram Khan, *İslam İktisadının Sıkıntıları: Güncel Durum ve Geleceğin Bir Analizi*

M. Umer Chapra, *İktisadın Geleceği: İslami Bir Bakış*

Fatih Savaşan, Fatih Yardımcıoğlu, Şakir Görmüş, Süleyman Kaya, *İslam İktisadi Üzerine Söyleşiler*

Dizide Yayınlanacak Diğer Kitaplar

Monzer Kahf, *İslam İktisadi Üzerine Notlar: Kuram ve Kurumlar*

Rauf Azhar, *İslam İktisadının Ekonomisi*

Araştırmacı Grubu, *Uluslararası İktisadi Kriz: İslami Perspektiften Bir Değerlendirme*

Charles Tripp, *İslam ve Ahlaki Ekonomi*

Seif İbrahim Tag el-Din, *İslam İktisadının Temelleri*

Syed Nawab Haider Naqvi

Naqvi, yüksek lisansını Yale Üniversitesi'nden (1961) ve Princeton Üniversitesi'nde (1966), post-doktorasını ise Harvard Üniversitesi'nde (1971) yaptı. Ekonominin farklı yönleri üzerine çok sayıda makale, kitap ve monograf yayınlanan Naqvi, bugüne kadar Quid-e-Azam Üniversitesi, Pakistan Kalkınma Ekonomisi Enstitüsü, Asya-Pasifik Gelişim Merkezi, Birleşmiş Milletler Alt Bağlantı Projesi gibi bir çok çalışmada akademik ve politika yapıcı pozisyonlarda bulundu. 1991 yılında Pakistan Cumhurbaşkanı tarafından İktisat Biliminde Sitara-e-Imtiaz ödülüne layık görülmüş ve 1992 yılında İstanbul Devlet Başkanları Zirvesi Toplantısı'nda ekonomi alanında seçkin çalışmalar yaptığı için ECO ödülüne layık görülmüştür. Ayrıca uzun ve seçkin akademik kariyerinden dolayı Aralık 2009'da Yaşam Boyu Akademik Başarı Ödülü'ne layık görülen Naqvi, hâlihazırda HEC Değerli Ulusal Profesör ve Federal Urdu Sanat, Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslamabad Genel Direktörüdür.

Miraç Çeven

1980 yılında Konya'da doğdu. Uludağ Üniversitesi İktisat Bölümü mezunudur. Lisansüstü eğitimine Necmettin Erbakan Üniversitesinde iktisat alanında devam etmektedir.

Eřim Saeeda;
Çocuklarımız: *Andalib, Tehmina, Qurrat-ul-ain* ve *Neelofar*;
torunlarımız: *Akbar, Rohina* ve *Zara*'ya ithaf olunur.

İçindekiler

Teşekkür	xi
Önsöz	xiii
Mukaddime	xxi
1. Genel Bakış	3
2. Ekonomide Ahlâk	25
3. Batı Düşüncesinde Dinî Ahlâk	65
4. İslam'da Dinî Ahlâk: Genel Prensipler	99
5. İslamî Bir Ahlâk Sistemi: Süreklilik ve Değişim	139
6. Ahlâki Aksiyomlar ve Müslüman Toplum	177
Notlar	219
Kaynakça	251
Dizin	263

Teşekkür

Bu tarz bir çalışmada, size yardım eden kişilere olan entelektüel minnettarlığınız, üstel bir oranda artar. Tüm bu kişilerden bahsetmek imkânsız olsa da kendisine derin bir minnet duyuyor olduğum İslam Vakfı başkanı Profesör Khurshid Ahmad'dan yine de bahsetmem gerekir. Kendisi mütemadi bir desteğin kaynağı olmuştur. Ona, bu çalışmanın yazımına beni davet ettiği ve çalışmaya dâhil ettiği ve tavsiyede bulunduğu paha biçilemez fikirleri için teşekkür ederim. Aynı zamanda İslam Vakfı Genel Müdürü Dr. Manazir Ahsan'a da bu proje için sağladığı finansal ve kütüphane desteğinden dolayı İslamabad Politik Çalışmalar Enstitüsü (*The Institute of Policy Studies*) İcra Direktörü Khalid Rahman Bey'e de gerekli olanakları sağladığı için minnettarım. Görev aşkının ötesinde, istekle çalışmasından dolayı gelecek vaat eden avukat Faisal Khan Bey'e işin oldukça ehli olarak yaptığı yardımlardan, tavsiyelerden ve destekten ötürü özel olarak teşekkürü borç bilirim. Onun çalışma aşkı olmaksızın bu kitabı zamanında bitirmek mümkün olmazdı. Ayrıca birtakım iyi fikirler öneren ve çalışmaya önemli editöryel iyileştirmeler sağlayan bir avukat olan kızım Neelofar Nawab tarafından verilen geniş çaplı destek kayda değerdir. Aynı zamanda İslamabad Kalkınma

Ekonomisi Enstitüsü (*The Institute of Development Economics*) Araştırma Şefi Dr. Rehana Siddiqui'ye zaman zaman kendisine yüklediğim zor ampirik çalışmayı üstlendiğinden dolayı İslamabad, Uluslararası İslam Üniversitesi (*International Islamic University*) İslam Araştırmaları Enstitüsü (*The Islamic Research Institute*) Genel Direktörü Profesör Zafar Ishaq Ansari'ye çok geniş kişisel kütüphanesine sınırsız erişim hakkı sunduğu için ve Profesör Alamgir A. Hashmi'ye ufuk açıcı fikir alışverişimizden dolayı en derin şükranlarımı bildirir ve teşekkürlerimi sunarım. Hakeza İslam Vakfı İslam Ekonomisi Başkanı Dr. Mehmet Asutay'a, İslam Vakfı'nın sekreteryası Bayan Amrana Arif'e ve grafik tasarımcısı Bay Nasir Cadir'e, son olarak ise redaksiyon ve son okumaları yapıp bu kitabı baskıya hazır hâle getiren Bayan Suzanne Thackray ve Bay Eric Fox'a çıkarttıkları mükemmel işten dolayı şükranlarımı sunarım. Bununla birlikte hiçbir teşekkür listesi, bahsedilecek en önde gelen kimselerden olan merhum ebeveynlerim (Syed Mohammed, Hasan Fatima ve Hameed Fatima), amcam ve yengem (Syed Mustafa Hasan ve Haideri Begum) olmaksızın asla tamamlanamazdı ki onlar, hayatımın erken evresinde kalbimi şefkatle dolduran toplumdaki en az imtiyazlı kimselerdi. Ayrıca eşime, çocuklarıma, damatlarım İmran ve Ali Raza'ya, torunlarıma, kız kardeşim Nasim Zehra'ya ve zamanın 'yıkıcı etkilerinden' beni koruyan diğer nice soylu ruha teşekkür ederim. Hâl böyleyken yukarıda zikredilen insanlara minnettarlığım sonsuz olmakla birlikte bu kitapta beyan edilen görüşlerin tüm sorumluluğu yalnız bana aittir.

Önsöz

1989 yılında eski SSCB ve Doğu Avrupa için komünizmin çöküşünü sembolize eden Berlin Duvarı'nın yıkılışı, modern tarihte bir dönüm noktası olarak kabul edildi ve bu, Francis Fukuyama gibi entelektüeller tarafından iddia edildiği üzere kapitalizm ve liberal demokrasi için "nihai bir zafer" olsa da aslında "tarihin sonu" olarak müjdeciydi. Bununla birlikte bu coşku yine de kısa sürdü. Çok geçmeden kapitalist dünya, bir krizden diğerine sürüklenmeye başladı: Balon ekonomisinin patlaması sonrasında Japonya'daki ekonomik durgunluk, Almanya'da şiddeti gittikçe artan işsizlik ve entegrasyon sonrasında düşük büyüme oranı, Meksika, Arjantin ve Brezilya'nın finansal çöküntüleri, Fransa ve Büyük Britanya'nın yaşadığı mali iniş çıkış sonrasında Büyük Britanya'nın Avrupa parasal mekanizmasından çıkışı, Güney Doğu Asya ülkelerinin finansal olarak istikrarsızlaşması, yükselişi tersine dönen internet şirketi (dot.com), kurumsal krizler yalnızca Amerika ekonomisini yıkmakla kalmayıp aynı zamanda Enron (ABD), World Com (ABD), Xerox Şirketi (ABD), Vivendi Universal (Fransa), ABB Ltd. (İsviçre) ve Anderson'un yer aldığı skandalların ardından kilit kapitalizm kurumlarına ve de ekonomiye yönetenlerin itibarına olan güven ve inancı sars-

mıştır. Ve daha sonra adaletsiz ve sömürücü ekonomik düzenin evrenselleştirilmesi için bir araç olarak küreselleşmeye karşı on yıl süreli giderek artan protestolar gelmiştir. Hikâyenin tüm bu parçaları yalnızca son dönemde insanoğlunun nihai alın yazısı olarak övülen, kapitalist sistemin başarısızlıklarına keskin bir şekilde dikkatleri yöneltmiştir.

Neyse ki hâlihazırdaki politik ve entelektüel münazaraların mizacı ve tonu değişmektedir. İki hayati düşünce akımından açıkça fark edilebilecektir ki (a) ahlâkın ekonomik karar alma sürecine yönelik eleştirel uygunluğunun yeniden keşfi, (b) piyasa mekanizmasının tek başına ekonomik büyümeyi, istikrarı ve tüm beşer ile ulusal ve küresel ekonomiler için refahı garantiye almaya yetersizliği.

Laik, liberal ekonomik modelin doğasında olan zayıflık, açığa çıkmış durumdadır. Dahası etkinlik/büyüme kriterine dayalı olan münhasır bir zayıflık giderek artan biçimde aydın kesim tarafından kabul edilmektedir. Eş zamanlı olarak “eşitlikle etkinlik”, “adaletli büyüme” ve “refahla zenginlik” üzerine odaklanan yeni bir paradigma arayışı sürmektedir.

Aynı zamanda bu tartışma ile eş derecede öneme haiz olan diğer bir boyut da vardır. Piyasa mekanizmasının merkezileşmesi, ihtilâflı değildir. Kabul edilemez olan ise kapitalizmin ikonlarından biri olan George Soros’un ifade ettiği üzere; “piyasa köktenciligi”dir. Piyasa, ekonomik karar alma sürecinin tek söz sahibi olarak kabul edilemez. Bunun yerine piyasa, sosyal amaçlar ve ahlâki değerler tarafından yönlendirilmeli ve sınırlandırılmalıdır. Piyasa dışı kurumların sosyo-ekonomik matrisin ayrılmaz bir parçası olarak oynadığı bir rol vardır. Devletin de totaliter ya da otoriter olmasa bile sadece piyasanın verimli çalışmasını garantiye almak için değil aynı zamanda toplumun ahlâki ve sosyal hedeflerini gerçekleştirme adına da oynayacağı pozitif bir rolü vardır. Piyasa fetişizmi balonu, kurumsal kapi-

talizmin dağılması ve Batı ekonomik ideolojisinin hem dünya çapında hem de gelişmiş ülkelerde yoksulluğun, aşırı ekonomik eşitsizliğin ve insan toplumu üzerindeki ağır haksızlıkların ortadan kaldırılmasındaki başarısızlığı ile infilak etmiştir. Böylesine entelektüel bir manzara içerisinde Prof. Syed Nawab Haider Naqvi'nin kitabı *Ahlâklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler: İslam İktisadına Bir Katkı*'nin yayınlanması âdetâ yeni bir soluk olmuştur. Kitap, konuların perçinlemesi ve tartışmanın doğru bir perspektife oturtulması için isabetli bir çaba göstermektedir.

Ahlâklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler problemin kalbine inmektedir: Tüm insani problemler gibi ekonomik sorunlar da yalnızca varlığı arzulanan ahlâki vasıflar münasebetiyle adilane bir şekilde çözülebilecektir. Hâlihazırdaki çalışmanın kapsamı çok geniştir. Prof. Naqvi, laikliğin ahlâki manzaralarını ve üç büyük dinî geleneği; Yahudiliği, Hristiyanlığı ve İslam'ı incelemektedir. Göz korkutan polemiklerin yolundan sakınarak, insanlık tarihinin dört büyük kültürel ve tarihsel hareketleri tarafından önerilen veya bu hareketler içerisinde parametreler geliştirerek titiz ve bilimsel araştırma yapmaya çabalamıştır. Ahkâm kesmeksizin daha çok ihtiyaç duyulan ufukları aydınlatmak için ışık tutup ve seçimi kolaylaştırmayı sağlayarak yargıyı okuyucuya bırakmaktadır. Kılavuzlar ve yol aydınlatıcıları çok açık olmasına rağmen okuyucu kendi çıkarımlarına ulaşacaktır.

Prof. Naqvi, ekonomi, ahlâk ve din arasındaki ilişkinin hayati olmakla beraber genelde göz ardı edilen veçheleri ile mücadele etmektedir. Kendisinin daha önceki iki eseri olan *Ahlâk ve Ekonomi: İslamî Bir Sentez* (1981) ve *İslam, Ekonomi ve Toplum* (1994), onun olgunluğunu yansıtan, hâlihazırdaki çalışmanın değerli girizgâhlarıydı. Hiçbir insani çaba son söz olamaz ve bu çalışma da asla bu iddia da değildir. Ancak *Ahlâklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler* Prof. Naqvi'nin olgun fikirlerini

temsil etmektedir ve bu çalışma, İslam iktisadına yaptığı entelektüel yolculuğunda en üstün başarı düzeyi olarak kabul edilmeyi hak etmektedir. Bu çalışmada üç niteliğin açık bir şekilde idrakine varılabilir.

İlk olarak, objektif bir şekilde, özenle ve sebat ederek günümüz ekonomisinin felsefi öncüllerini derinlemesine araştırmış ve pozitif ve negatif yönlerini samimi bir şekilde ortaya koyarak bir önermede bulunmuştur. Ekonomiyi ve güncel ekonomi düşüncesini ciddiye almaktadır. Tecrübeli bir araştırmacı olarak sapla samanı ayırmaya çalışmıştır. Büyümenin altında yatan ekonomik güçlerin ve faktörlerin önemini tasdik etmektedir. Fakat büyümenin her ne kadar gerekli olsa da yeterli olmadığı konusunda da çok açıktır ve bu da onu, ekonomik hesaplamanın bir parçası olarak adaletin, bölüşümün ve fedakârlığın boyutlarına ulaştırmıştır. Bu ancak ahlâk ve ekonominin yalnızca yan yana getirildiği veya en iyi ihtimalle biri diğerinin salt bir uzantısıymış gibi hareket edildiği değil onların yapısal olarak entegre edildiği bir çerçevede mümkün olur.

İkinci olarak, kitap, ahlâkın temellerine hem seküler hem dinsel açıdan odaklanmaktadır ve dinî geleneğin özellikle İslamî olanın hem bireysel ahlâk hem de kamu düzeni için uygun bir çerçeve sağladığını güçlü bir şekilde göstermektedir. Onun İslamî ahlâk stratejisi izahı, zamanımız için kabul edilebilir ve çalışabilir bir formülasyonunu göstermektedir. Tartışmaya değer şeyler; doğru sorular sormada, geçmiş ve anın, tartışma ve görüşlerin uçsuz bucaksız boşluklarını tetkik etmede ve daha fazla tartışma, araştırma ve siyasi formülasyon için temel teşkil edebilecek bir formül ileri sürmede yatmaktadır. Bu çalışma, bu fonksiyonu hem ustaca hem de etkin olarak ifa edecektir.

Üçüncü olarak bu çalışma, basit teorik tartışmalardan, zaman harcamaya değer bir değişimi temsil etmekte ve spesifik politikaların değerini ampirik bilgi temelinde değerlendirmeye

zemin hazırlamaktadır. Günümüz İslam dünyasının global durum bağlamında bir profilini inşa etmesi ve yazarın formüle ettiği İslamî politika hedeflerine dayanan değer kriterleri ışığında kendi değerini biçmesi adına çaba sarf edilmiştir.

Bana göre Prof. Naqvi, bahsettiğimiz bu üç alanın tümünde yeni mesafeler katetti ve haddizatında hâlihazırdaki çalışması, İslam iktisadının gelişen disiplinine yönelik çığır açan bir katkıyı temsil etmektedir. Bununla beraber birkaç tespitim bulunmaktadır. Ve onları gelecekte detaylandırılacak ögeler olarak kayıt altına aldım. Yazarın şeriatın maksatları (makâsîdü’ş-şerîa) tartışması; konuyla ilgili ve faydalıdır ancak hâlihazırdaki sorunlar bağlamında onların yeniden formüle edilmesi hakkında sorduğu soru çok hassas bir konudur. Usulün temel alanlarındaki yapı sökümlü ya da yeniden inşa muazzam bir iştir. Aydınların geçmişte elde ettikleri başarılar üzerine inşa etmemiz gerektiği inkâr edilemez. Fakat yazarın kendisinin de belirttiği üzere süreç, yaratıcı olduğu kadar özgün de olmalıdır. Bu bağlamda Mu’tezile’nin rolü hâlen tartışmalıdır. Onların felsefe, ahlâk ve hukuk alanlarına yaptıkları katkılar önemli ve öncü nitelikte olduğu hâlde Yunan felsefesinin bakış açısından açıkça etkilenmiştir. Aslında onların yaratıcı fikirlerinin çoğu ümmet tarafından asla tam bir kabul görmedi. İşte bu yüzden ana akım Müslüman düşüncesindeki gerçek etkileri marjinal olarak kalmıştır.

Aynı şekilde Ziya Gökalp ve Sir Syed Ahmad Khan gibi bazı yazarların çalışmaları, açıklıktan ve derinlikten yoksun olduğundan onların Kur’an’ı, sünneti ve fıkıh ilmini anlamaları ve bunlar üzerine verdikleri hükümler sorunludur. İctihat kapısı açıktır ve ümmetin toparlanmasını ve zinde kalmasını sağlamak için de açık kalmak zorundadır. Fakat salahiyet ve orijinal kaynaklar üzerinden hüküm vermek, günümüzün sorunlarını anlamanın yanında bu tartışmalı görev için eşit derecede önemli gerekliliklerdir. Doğrudur ki muhafazakârlığı temsil eden güçler, yeni

sorunlar karışında yaratıcı çözümler sunamayı başaramamıştır. Fakat bu aynı zamanda vizyonu eksik, orijinal kaynaklara dayanmayan, değer ve inançlar sistemini kavrama kapasitesinden yoksun liberalizm gücünün başarısızlığını da ortaya koymaktadır. Dahası onların ruhtan anladıkları ve modern çağın getirdiklerine meydan okuyuşları bile yüzeysel hatta bir şekilde itaatkârdır. O zaman orta yol doğru tercihtir. İlahi kaidelere iman, sebat ve bağlılık; yaratıcılık, esneklik ve daima değişen entelektüel, ekonomik, teknolojik ve medeni zorluklarla yüzleşme yeteneği ile birlikte ilerlemelidir. Belki de ihtiyaç duyulan şey; sebatlı bir iman, mütevazı bir güven, açık bir bağlılık ve kökü geleneklerde olan yeniliklerdir. Güncel İslamî tartışmanın tanımlayıcı karakteri bu olmalıdır.

Prof. Naqvi, Orta Çağ İslam tarihinin entelektüel tartışmaları üzerine yaptığı araştırmalarından ortaya çıkan bazı sorunlar ve politik talimatlar üzerine güçlü fikirler ortaya atmıştır. Ona göre bu talimatlar, AB veri ve tanımlamalarını baz alan ampirik profillerin mantıksal bir talebidir. Bazı önerileri (özellikle nüfus politikası üzerine olanlar) evrensel bir desteğe sahip olmayabilir ki zaten bu gerekli değildir hatta beklenemez. Kendisinin katkısı, sorunlar hakkında yaptığı itinalı araştırmasında ve ümmeti ilerleme yolunda tutacak cesur tavsiyelerinde yatmaktadır. Gözlemlerinin çoğu, çok sayıda İslam ekonomist ve düşünürü tarafından onaylanacaktır. Fakat fikir ayrılığında olduğu bazı meslektaşları da bazı fikirleri ve tavsiyeleri hususunda çekincelerini ifade edebilmişlerdir. Asıl erdem, şûra ve tartışmadır. İslam iktisadî ittifak edilmiş bir fikirler bütünü ya da kapalı bir sistem değildir. O, ekonomiye ve topluma yeni bir yaklaşımı temsil etmekte ve yaratıcı bir müzakere, diyalog, tartışma, düşünce ve politikaları yeniden inşa etme evresinden geçmektedir. Prof. Naqvi bu ses getiren süreçteki temel katılımcıdır. İslam iktisadındaki eski ve yeni konulara ışık tutmuş ve bir ilki gerçekleştirmiştir.

Aynı zamanda birilerinin damarına da basmıştır. Bu, oyunun bir parçasıdır. Gerçi olumlu katkıları, yaratıcı yazar ve düşünürler galaksisinde müstesna bir yer almasını temin etmeye yetmiştir. Kendisi kesinlikle tartışmayı ilerletmiş ve tartışmanın seviyesini üste taşımıştır. Bazı yerinde ve göz ardı edilemez sorular ortaya atmıştır. Cevaplar ise araştırmaların, tartışmaların, deneylerin ardında yatmaktadır. Burada çaba kendi mükâfatını getirmiştir. Önemli olan bu süreçtir ve süreç daimî olarak ilerlediği sürece bizi, dünyayı tüm insanoğlu için daha iyi bir yer yapacak olan bu çabaya dâhil ettiği için Allah'a ne kadar şükretsek azdır. Umud edip dua edelim ki bu entelektüel arayış bizi Rabbimize daha yakın hâle getirsin belki kaderimiz de bu yöndedir hem bu dünya için hem de öbür dünya için...

Khurshid Ahmad

Islamabad

7 Eylül 2002